

drMáriás A MAGÁNYBÓL A VILÁGOT LEHET MEGTANULNI
beszélgetés NAJMÁNYI LÁSZLÓVAL

Emlékezetes MU Színház-beli theremin-koncertedet nemrég a debreceni MODEM-ben ismételted meg. Mennyire váltál Theremin professzornak és furcsa hangszerének, amely mozdulatokat változtat hangokká, a hazai védjegyévé?

• 2000-ben, a Zeneakadémián mutattam be először az 1920-ban feltalált theremint Magyarországon. Azóta csaknem száz színházi előadásban és koncerten használtam a hangszeret. Írtam hangjátékot és könyvet (*Theremin*, Enciklopédia kiadó, 2006) is róla és feltalálójá történetéről. Debrecenben az *Overture Futurista* című, thereminre és elektronikára komponált zeneművet mutattam be. A koncertfelvétel alapján elkészítettem a mű videó változatát, megtekinthető a YouTube-on. Ma már többen is játszanak thereminen az országban, de azt hiszem, én ástam be magam legmélyebben a világ első tervezérlésű hangszeré és feltalálójá történetébe.

A Spions, az első magyar punkzenekar egykori tagjaként annak történetét írod a Balkonban megjelenő folytatásokban, ami igen nagy érdeklődést és figyelmet keltett. Miért?

• Radikálisan leszámoltunk az illúziókkal, ezért a Spions fontos szerepet játszott a kultúrtörténetben. Nem véletlen, hogy több mint harminc évvel emigráció után még mindig sokakat érdekel az együttes. Többeket inspiráltunk, de senki sem mert olyan messzire menni, mint a Spions. Leragadtak a zenénél, az ironizálásnál, a költészkesedésnél. Nemrég elkészítettem több, Párizsban kiadott Spions-szám videó változatát, megtekinthetők a YouTube-on. Kiállták az idő próbáját ezek a számok, ma ugyanolyan frissek, aktuálisak, mint születésük idején. Sok félreértés, félremagyarázás, hazugság jelent meg az együttesről, szükség volt megírni a hiteles történetet. A zenekar Montrealban élő frontembere az emigráció első öt évét dokumentálta kiadatlan könyvében (*The Book of Reconstruction*), én a teljes, 33 éve tartó történet megírására vállalkoztam. A Spions-történet megírása lehetőséget ad számomra az 1970-es évek Magyarországnak, Párizsának, aztán Amerika élő kultúrájának, az utóbbi évtizedek látható és láthatatlan történelmének bemutatására. Sok érdekes, fontos ember került kapcsolatba a Spions-szal, róluk is írok. A Spions sztori valódi kémtörténet: nem tücsökzenéltettünk, nem játszadoztunk a szavakkal, írok ugyanakkor rock&roll memoár is, tele valódi életkalandokkal.

Új műfajt teremtettél, a VideoBio-t, amely mára komoly médiatárrá nőtte ki magát. Honnan jött az ötlet, s mik a perspektívák?

• Eddig kb. 50 videó-könyvet, és a kortárs művészeti videó archívumot építő artportal.hu felkérésére 17 VideoBiót készítettem. Videó-könyveim, köztük a VideoBiók is az elektronikus könyvek evolúciójának következő állomását jelentik. A felolvasott, elmondott szöveget zenével, álló és mozgóképekkel társítom. Egyre kevesebbet olvasnak, egyre többet hallgatnak és néznek az emberek. A net pár év múlva bekövetkező felgyorsulása után, a filmekhez hasonlóan, a videó-könyveket is pillanatok alatt le lehet majd tölteni. Addig DVD-n kerülnek terjesztésre.

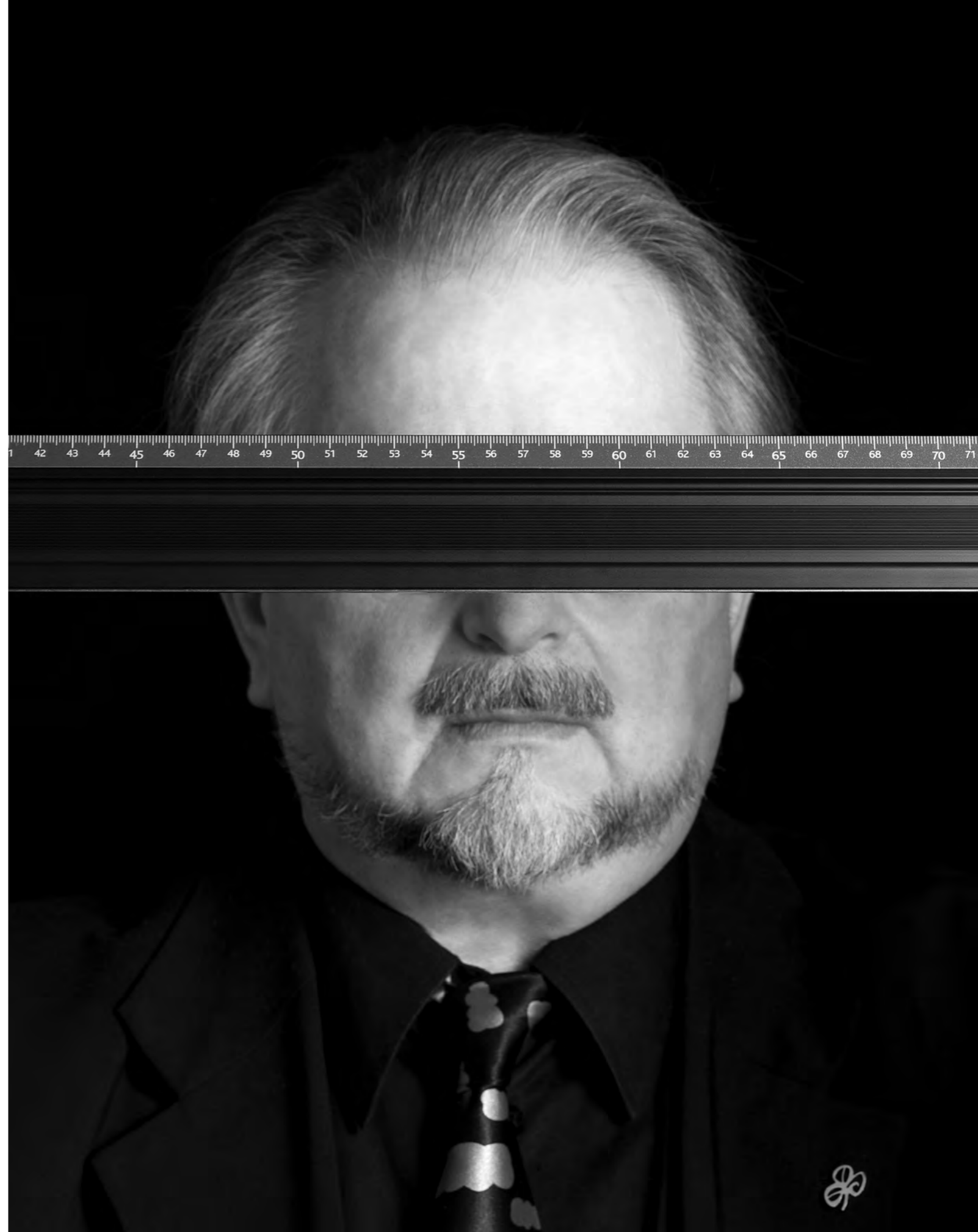
Neves színházi látványtervezőként tavaly a zágrábi Evrokaz fesztiválon léptél fel. Milyen érzés volt ott lenni?

• Remek szervezés és jó hangulat jellemezte a zágrábi fesztivált. Jólesett a szervezők kedvessége, vendégszeretete, a közönség nyitottsága. Most is az élő, nem imitációs, nem reprodukciós jellegű, valóban megtörténő, valódi katarzist, megtisztulást eredményező színház feltámasztására tettem kísérletet. A közönség reakcióiból ítélve azt hiszem, sikerrel.

Mi a véleményed mai világunkról, s mik a terveid, álmaid, rémálmaid?

• Önsorsrontó tulajdonsága a helyieknek az önbecsülés, öntisztelet, önkép, önismeret hiánya, ami rosszindulathoz, gyűlölködéshez, elhülyüléshez vezet. Egy kultúra, közösség valódi értékét az adja, hogyan bánnak benne egymással az emberek. Ugyanez vonatkozik az egyénekre is. Mindenki a saját fejében tartson rendet, mert a külvilágban csak zűrzavart talál. Az ostoba gőg, a mindentudás illúziója, az önáltatás, az agresszivitás, a folyamatos hazudozás kívülről nézve tragikomikusan nyomorúságos jellemzője ennek a zárt, önmegtermékenyítő, pitiáner, alvajáró tenyészetnek. Nem szégyen másokat megfigyelni, meghallgatni, másoktól tanulni. Nagyon sokat okultam a világot bejáró utazásaim során. Utazva önmagát ismeri meg az ember. Sokat voltam egyedül. A magányból a világot lehet megtanulni. Évtizedekig tartó kalandozások után most életem utolsó, beszámolási szakaszában vagyok. Ez a szakasz nem kevésbé eseménydús, mint a korábbiak, csak a kihívások mások. Memoárokat írok, a videó-könyveimet készítem, digitális festményeken dolgozom, akvarelleket festek, komponálok, koncertezem, tanítok, a hagyatékomat rendezem, barátaimmal beszélgetek, levelezek. A New Noise magazin felkérésére sorozatot írok az elektronikus zene történetéről és fontos képzőművészekről, s az artportalnak is küldöm tudósításaimat. Terveim azon a felismerésen alapulnak, hogy a jövő tegnap volt. Álmaim távoli otthonomra vonatkoznak. Ha rémálomra van szükségem, bekapcsolom a tévét.

Najmányi László honlapja: <http://wordcity.webs.com>

THEREMIN

(Részlet Najmányi László dokumentumregényéből)

Az akkor 24 éves Lev Szergejevics Tyermen (1894-1993) orosz tudós szentpétervári lakásába háromszor törtek be a zűrzavaros 1920-as évben. A tudós elhatározta, hogy a nem sokkal korábban kifejlesztett elektronsövek felhasználásával betörésriasztó berendezést épít, amely hangjelzéssel adja a lakástulajdonos, a szomszédok és a rendőrség tudtára a hivatlan látogatók jelenlétét. Kísérletezés közben Tyermen professzor észrevette, hogy ha bizonyos alkatrészek felé közelíti kezét, a riasztóberendezés hangja megváltozik, magasabb lesz. Ha más alkatrészek felé közelített kezével, a hang ereje változott, hangosabb lett. A tudós, aki fizikus, asztronómus és képzett csellóművész is volt, rádöbben, hogy nemcsak hatékony riasztóberendezést sikerült konstruálnia, hanem egy új, minden addigitól különböző hangszert fedezett fel. *Ezt a hangszert nem kellett megérinteni ahhoz, hogy megszólaljon!* A hang magasságát és a hangerőt a berendezésből kinyúló antennák közelében mozgó kezekkel lehetett kontrollálni.

Találmányát előbb *éterfonnak* (*Etherphone*), majd *léghárfa*nak (*Aetherharp*) nevezte el a feltaláló, és 1921-ben, óriási sikerrel bemutatta a Nyolcadik Összoroszországi Mérnökkongresszuson. A kongresszuson Lenin is megjelent és nagy érdeklődéssel figyelte Tyermen professzor bemutatóját. Lenin abban az időben kezdett Oroszország villamosításának nagyszabású programjához. KOMMUNIZMUS = SZOVJETHATALOM + ELEKTROMOSSÁG – ez volt a program szlogenje. Lenin felismerte, hogy Tyermen professzor találmánya nagy segítségére lehet villamosítási programja propagálásában. Magához hívatta a tudóst és felkérte közreműködésre. 600 darabot rendelt a berendezésből, amelyekkel képzett zeneművészek utaztak az ország távoli, elmaradott falvaiba, ahol addig még villanyégőt sem láttak. A piactéren összerelt, ámuló muzsikok előtt (többnyire csak nők és gyermekek vettek részt a bemutatókon, mert a férfiak nagy részét vagy besorozták katonának, vagy munkatáborokban robotoltak) a zenészek megszólaltatták az elektronikus hangszert, miközben repülőgépek jelentek meg a falu felett. Két gép között kifeszített vászonra egy harmadik gépről az integető Lenin képét vetítették. Az éteri zene és az égen integető bolsevik vezér látványa, Lenin szándékainak megfelelően, vallásos extázist váltott ki a falusiakból.

Lenin kérésére Tyermen professzor belépett a bolsevik pártba, majd hamarosan az NKVD (Belügyi Népbiztosság), az orosz titkosszolgálat munkatársa lett. A tudós, 70 évvel később bekövetkezett haláláig az idők során többször megváltoztatott nevű és feladatkerülő (KVCSK; GPU; OGPU; MVD; KGB) titkosszolgálat egyik legértékesebb ügynöke maradt. Információgyűjtő és továbbító eszközök tervezése mellett a professzor titkos jelentéseket is írt legközelebbi munkatársairól, később a külföldön megismert tudósokról, művészekről, politikusokról és családtagjaikról az állambiztonsági hatóságoknak és a hírszerzésnek.

Az orosz titkosszolgálat utasítására 1927-ben a tudós európai koncertkörútra indult hangszerével, és egy négytagú, titkosszolgálati alkalmazottakból álló kamarazenekarral, amelynek tagjai egymásról is jelentettek feljebbvalóiknak a turné során. A koncertkörúttal a kommunista tudomány és művészet felsőbbrendűségét kívánta propagálni a Sztálin vezette orosz kormány. Nevét Leon Thereminre, hangszere nevét *thereminre* változtatva a feltaláló óriási sikerrel koncertezett Milánó, Róma, Salzburg, Berlin, London és Párizs koncerttermeiben és operaházaiban. Látványos díszletelemeket hozott magával: óriásképernyős *oszilloszkópokat*, nagy fényerejű kivetítőket, futurista tervezésű hangszórókat, az általa feltalált *Illuminovox* fényorgonát és *illatorgonáját*, amely a hangokat hangulatuknak megfelelő illatokká, a búzamezők, virágos rétek, a tenger, fenyőerdők, stb. szagává alakította át, s az illatos párat a nézőtér székeinek karfáján kiképzett nyílason permetezte ki. A koncertekről lelkesedve számolt be az európai sajtó. Hamarosan meghívást kapott egy amerikai koncertkörútra is. 1927 decemberében érkezett New Yorkba. Bemutató koncertjét, óriási sikerrel a Carnegie Hallban tartotta. Az orosz feltaláló azonnal az amerikai *high society* kedvence lett. Olyan hírességek keresték barátságát, mint Charlie Chaplin, Albert Einstein, a későbbi elnök Dwight Eisenhower, és a világhírű zeneszerző és karmester Arturo Toscanini. Az orosz titkosszolgálat engedélyével New Yorkban telepedett le, ott töltötte a következő tíz évet. Számos új találmányt, köztük elektronikus dobgepet, elektronikus csellót és egy, a táncosok mozgását zenévé alakító színpadot szabadalmaztatott az 1930-as évek elején. 1937-ben feleségül vette Lavinia Williams fekete táncosnőt, a modern afroamerikai táncművészet egyik úttörőjét. A fekete táncosnővel kötött házassága miatt kiközösítette az amerikai *high society*. Az orosz titkosszolgálat sem örült a botránynak. Utasították a tudóst, hogy váljon el feleségétől. Miután Theremin professzor nem teljesítette a parancsot, orosz ügynökök elrabolták a New York-i utcáiról és titokban a Szovjetunióba szállították. A következő 13 évet egy szibériai koncentrációs táborban töltötte, majd 43 évig háziőrizetben tartották. Csak az orosz rendszerváltozás után, 91 éves korában nyerte vissza szabadságát.

Parallel - Kortárs Művészeti Magazin

2010 № 18

Leszták Tibor (1955 - 2008)

Kiadó: MU Színház Egyesület

Felelős kiadó: Bálint Gábor

Szerzők: Bolvári-Takács Gábor, Gara Márk, Hézső István, Krupa Zsófia, Matisz László, drMáriás, Najmányi László, Nánay István, Péter Márta, Tóth Ágnes Veronika, Turmai Tímea

Főszerkesztő: Halász Tamás

Szerkesztők: Gálos Orsolya, Varga Andrea

Fotók: Hamarits Zsolt (portrék, címlap), Dusa Gábor (előadásfotók)

A címlapon Molnár Csaba látható

Arculat, nyomdai előkészítés: Babarcsi Dalma

Nyomda: Katana Print

Időszakos kiadvány

OKM lapnyilvántartási szám: 2.9./1437-1/2006.

Megjelenik: 1000 példányban

Fotóink, írásaink és grafikáink önálló szerzői jogi védelem alatt állnak. Engedély nélküli másolásuk, felhasználásuk és utánezásuk jogszabályba ütközik és büntetőjogi felelősséggel jár.

A Parallel megjelenését támogatta: NKA Táncművészeti Kollégiuma

Köszönet Najmányi Lászlónak a rendelkezésünkre bocsátott írásáért (42. oldal) és az archív fotókért és reprodukciókért az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézetnek (24., 27., 32., 33. oldal).

Külön köszönet a segítségért Kenesei Edinának, Laborczy Editnek és Di Pol Tamásnak

A Parallel előző számai olvashatók a www.mu.hu weboldalon

MU Színház

1117 Budapest, Kőrösi J. utca 17.

Telefon: 209 4014, 209 4015

szinhaz@mu.hu, www.mu.hu